

ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК [378.035 : 331] (477) «196»

С. В. Сечка

СТАНОВЛЕННЯ РУХУ СТУДЕНТСЬКИХ БУДІВЕЛЬНИХ ЗАГОНІВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ (60-ті рр. ХХ ст.)

У сучасних соціально-економічних умовах вимоги до спеціалістів невинно зростають. Сьогодні суспільству потрібні не просто спеціалісти, а професіонали, що володіють навиками організації праці, відповідальності за свій вибір, вміння знайти себе у непростих економічних умовах. Вітчизняна педагогіка має унікальний й до кінця неоцінений досвід дієвого підвищення ефективності соціалізації студентської молоді, у становленні їх як особистостей та спеціалістів. Мова йде про студентські будівельні загони, завдяки діяльності яких значна кількість молоді отримала можливість розширити сферу соціальної взаємодії та виконати якісно нові соціальні ролі. Тому вважаємо за доцільне звернутися до історико - педагогічної спадщини, що бере свій початок у 60-х рр. 20 ст. й узагальнити той позитивний досвід, який був накопичений студентськими будівельними загонами як формою активної соціалізації особистості.

Варто відзначити, що специфікою літератури о студентських загонах є те, що більшість робіт представляють собою матеріали періодичного друку (репортажі, редакційні статті, замітки, нариси і т.д.) про організацію діяльності студентських загонів, життя всередині загону, окремих представників руху, проблемах їхньої взаємодії з органами управління різного рівня. Із кола наукових робіт варто відзначити праці Є. Артемьєва “Студентські загони та комуністичне виховання молоді: історія, досвід патріотичного руху студентської молоді (1959-1975)” (1978), роботи О. Клепікова „Формування особистості майбутніх спеціалістів у СБЗ” (1977), Л. Марченко, А. Стоян „Семестри громадянської зрілості: (Ком. виховання молоді у студентських загонах)” (1988) та ін. У вказаних роботах автори розкривають історію студентського руху, діяльність КПРС, ВЛКСМ щодо керівництва патріотичним рухом. Велика увага приділяється громадсько-політичній та ідейно-виховній роботі у трудових колективах, ролі трудового семестру у процесі підготовки майбутніх спеціалістів. Однак досить суперечливими залишаються питання про час виникнення студентського патріотичного руху та причини зародження якісно нової форми суспільно-корисної праці студентської молоді у позанавчальний час.

Мета поданої статті – дослідити питання зародження й становлення студентських будівельних загонів на території України у 60-ті рр. ХХ ст.

Трудовий семестр студентів, що бере свій початок у 60-х роках ХХ ст., став помітним явищем у житті вищої школи і суспільства в цілому. Студентські будівельні загони зіграли важливу роль у трудовому, професійному та громадянському вихованні майбутніх спеціалістів. Однак незважаючи на велику кількість публікацій, присвячених діяльності студентської молоді у трудовому семестрі, не до кінця з'ясованим залишається питання про витоки руху студентських будівельних загонів (СБЗ), досить суперечливими є погляди його на початок. Більшість дослідників виникнення СБЗ відносять до 1959 року, коли 339 студентів-фізиків Московського державного університету працювали у Булаєвському районі Північно-Казахстанської області. Інші – початок будзагонівського руху відносять до весни 1958 року, коли 350 студентів Ленінградського інституту працювали у радгоспах Ленінградського району Кокчетавської області Казахської РСР. Деякі дослідники точкою відліку вважають 1956 рік, коли загін київських студентів виїхав до Кустанайської області [12, с. 128].

Витоки трудового руху молоді ми знаходимо у перші роки зародження й становлення Радянської республіки й студентські загони необхідно розглядати як одну з форм трудової діяльності молоді ВНЗ, як самостійне соціальне явище, що сягає корінням у 20-ті роки ХХ ст. Діти робітників та селян, що прийшли до вищих навчальних закладів, не могли залишатися осторонь й прагнули своєю працею взяти участь у будівництві нового соціалістичного суспільства. Факти й документи підтверджують патріотичні настрої студентства, намагання бути у процесі будівництва нового суспільства [4, с. 16-17].

У 30-ті роки під гаслом „Будемо вчитися й працювати” студентські бригади будармійців брали участь у зведенні Дніпрогесу та Магнітки, Харківського тракторного заводу і Московського метро, прокладці Турксибу та залізниці Москва-Омськ, заготівлі лісу в Архангельській області. Студенти внесли помітний вклад в укріплення матеріально-технічної бази своїх навчальних закладів. Після закінчення Великої Вітчизняної війни вихованці ВНЗ виступили активними учасниками відновлення народного господарства, піднімали з руїн Сталінград і Ленінград, Донбас і Дніпрогес, будували сільські електростанції у Підмосков'ї, Литовській РСР, Ленінградської області [6, с. 100].

Не можна обійти увагою участь студентів в освоєнні цілинних та перелогових земель. У березні 1954 р. Пленум Центрального Комітету КПРС прийняв постанову „Про дальше піднесення виробництва зерна в країні і про освоєння цілинних та перелогових земель”. Одразу після оголошення заклику молоді весною цього ж року сотні студентів поїхали на цілину. У 1956 р. студенти-добровольці під час літніх канікул працювали на збиранні цілинного врожаю, а також збудували кілька десятків господарських та побутових приміщень. За 1956-1958 рр. більше 400 тис. студентів працювали на збиранні врожаю, будівництві

виробничих та культурно-побутових об'єктів. У другій половині 50-х рр.. у період літніх канікул у ВНЗ Казахстану, України, Поволжя, Сибіру, на Алтаї студенти створювали будівельні бригади для роботи у сільській місцевості. Більш ніж з десятьма міністерствами були укладені договори на участь студентів під час літніх канікул у збиранні цілинного врожаю.

У ці роки були апробовані різноманітні форми організації літніх робіт, налагоджувались методи управління студентськими трудовими колективами. Створювалися курси по навчанню студентів різним будівельним спеціальностям, діяли студентські штаби, трудові табори студентів зі штабами, командирами, комісарами [9, с. 224].

Пленум ЦК ВЛКСМ у лютому 1959 р. рекомендував організаціям ВНЗ „розвивати накопичений досвід залучення студентів та учнів до суспільно-корисної праці, наближаючи її по можливості до завдань підготовки майбутніх спеціалістів. Створювати в канікулярний час табори праці та відпочинку, будівельні загопи та бригади”. Зусилля студентів мали бути зосереджені на укріпленні матеріально-технічної бази ВНЗ, будівництві навчальних корпусів, культурно-побутових приміщень [8, с. 828-829].

Існує кілька версій щодо причин зародження якісно нової форми трудового руху студентської молоді. Головний фактор виникнення студентських будівельних загонів деякі дослідники бачать в економічних причинах загальнодержавного характеру (освоєння цілинних земель, нехватка трудових ресурсів і т. і.), а також адміністративно-наказових рішеннях партійних та комсомольських органів. Однак архівні документи та матеріали періодичного друку засвідчують той факт, що на етапі зародження руху СБЗ вирішальну роль зіграв патріотичний порив молоді. Виховані на ідеях комунізму студенти не могли бути „сторонніми спостерігачами” будівництва нового суспільства. Вони прагнули на передові рубежі комуністичного будівництва. Стосовно компартії та комсомолу, то на початковому етапі зародження та розвитку СБЗ вони вчасно оцінили та підтримали патріотичний порив та ентузіазм студентської молоді, сприяли його подальшому розвитку [12, с.131-132].

На думку Л. Марченка, появу перших студентських загонів в Україні варто відносити до кінця 50-х рр. На підтвердження цієї думки автор наводить наступні факти: відгукнувшись на численні пропозиції щодо участі у будівництві важливих об'єктів області, партком Дніпропетровського університету у травні 1959 р. прийняв спеціальну постанову „Про організацію студентів на літні роботи”, у якій схвалив ініціативу молоді та рекомендував секретарям партійних бюро, комсомольському активу провести роз'яснювальну роботу щодо розповсюдження почину. У результаті під час літніх канікул студенти ВНЗ Дніпропетровська працювали на будівництві комсомольської доменної печі, шинного заводу, трамвайної лінії і т. д. ЦК Компартії

України схвалив діяльність комсомольських організацій ВНЗ Києва, Львова, Харкова та інших міст по створенню на період літніх канікул трудових студентських загонів та бригад для роботи на новобудовах, у колгоспах та радгоспах. Влітку 1961 року студентські загони Київських ВНЗ досягли високих показників на будівництві метрополітену. Вихованці Харківських навчальних закладів працювали на будівництві Зміївської ГРЕС, Шебелінського газопромислу, Балаклеєвського цементного заводу. Своїми силами збудували стадіон, клуб, спортивно-оздоровчий табір студенти Львівського держуніверситету [5, с.11-12].

Таким чином, вчений ставить під сумнів твердження у науковій та громадсько-політичній літературі про те, що перший будівельний загін в Україні був сформований зі студентів одинадцяти вищих навчальних закладів Києва у 1962 році. До загону увійшли тисяча триста чоловік, які виїхали до Аркаликського і Октябрського районів Кустанайської області споруджувати сільські клуби, житлові будинки, тваринницькі ферми. Протягом двох з половиною місяців загін освоїв капіталовкладень на суму близько 1,8 мільйона карбованців [10, с.49].

Щодо перших спеціалізованих молодіжних будівельних загонів для роботи на місцевих будовах, то вони були сформовані у 1965 р. у ряді областей України. Зачинателями стали студенти вищих навчальних закладів Київської та Харківської областей. У цей період поряд із створенням студентських загонів загально-будівельного профілю, формувалися і перші спеціалізовані загони для проведення більш складних (монтажних і санітарно-технічних) робіт, організовувалися бригади і загони зв'язківці, електриків тощо. Перші великі виїзні СБЗ для роботи на будовах республіки створено у 1966 р. Серед них було кілька загонів, сформованих у Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка, які виїхали для проведення будівельних робіт та збирання врожаю у Кіровоградську область [11, с.65].

Ініціатива студентської молоді була схвалена та підтримана партією і комсомолом. У 1962 році ЦК ВЛКСМ прийняв постанову „Про участь комсомольських організацій ВНЗ Москви, Ленінграда, Києва у будівництві на цілинних землях”, у якій схвалив ініціативу провідних вищих навчальних закладів країни, затвердив Статут студентських будівельних загонів, їх організаційну структуру. Згодом студентські загони почали створюватися практично в усіх ВНЗ України, вони перетворилися в активну форму суспільно корисної діяльності студентів [3, с.55].

З перших років роботи студентських трудових колективів належна увага приділялася ідейно-виховній та громадсько-політичній роботі. Вже у постанові „Про участь комсомольських організацій вищих навчальних закладів Москви, Ленінграда, Києва у будівництві на цілинних землях” зазначалось, що студенти готуються до проведення на цілині пропагандистської, агітаційної, культурно-масової, оперативної роботи.

Тільки за 1962 р. учасники будівельних загонів провели близько 1000 лекцій та бесід, 430 концертів, організували 300 гуртків та секцій. У Цілиноградській та Северо-Казахстанській областях улітку 1963 було створено 45 лекторських груп із залученням 220 сільських пропагандистів. У 1962 р. студенти другого Московського медичного інституту у радгоспі Амангельди Цілиноградської області створили перший табір „Супутник”. Вже через рік на цілинній землі було організовано 42 табори, у яких 2550 дітей долучалися до праці [6, с.137-138].

Влітку 1963 року відбувся наступний етап трудової естафети українських студентів-будівельників. Збільшився, зміцнів, збагатився на досвід республіканський загін. І вже не тільки представники київських ВНЗ працювали в казахстанському степу. До Кустанайської області приїхали студенти Харкова, які почали будувати у Карасуському районі. Загальна чисельність загону зросла майже вдвічі.

Вдосконалювалася організаційна структура і робота штабів, з'явилися спеціалізовані загони, у яких студенти працювали за своїм майбутнім фахом. Для подання медичної допомоги місцевим жителям і студентам було створено медичну службу.

Юнакам і дівчатам була надана цілковита самостійність у розв'язанні майже всіх виробничих питань. З'явився свій друкований орган – газета „Мы – строители”. Студенти вперше організували 38 піонерських таборів-супутників. Лекційна група та агіткультбригада прочитали 1735 лекцій, виступили з 692 концертами. Представники України завоювали перше місце в соціалістичному змаганні серед обласних студентських загонів у Казахстані. Цього ж року було збудовано 556 об'єктів, освоєно більше ніж 4 мільйонів карбованців.

У 1964 році на студентські будови Кустанайської області виїхали п'ять тисяч представників українських ВНЗ. Крім київських й харківських студентів, до складу будівельних загонів увійшли вихованці Львова, Одеси, Дніпропетровська, Кривого Рога.

Студентські будівельні загони із самого початку свого існування стали набагато більшим, ніж звичайна будівельна організація. Студенти займалися дозвіллям школярів. У кожному радгоспі створювали колективи художньої самодіяльності, до складу яких залучалися місцеві жителі. У всіх районах студенти-медики надавали допомогу місцевому населенню, на громадських засадах організовувалися бюро добрих послуг. Умільці загону ремонтували телевізори, радіоприймачі, праски, електроплитки [1, с. 6-7].

У 1966-1970 рр. вирішення завдань підготовки до роботи у будівельних загонах стало одним із важливих аспектів діяльності комсомолу України. ЦК ЛКСМУ у прийнятій 30 травня 1966 р. постанові „Про завдання комсомольських організацій вищих і середніх спеціальних навчальних закладів по залученню студентської і учнівської молоді до суспільно корисної праці під час літніх канікул” зобов'язав

комсомольські організації ВНЗ і технікумів проявити максимум уваги, організованості і діловитості у підготовці студентів та формуванні загонів для роботи на будовах, промислових підприємствах і в сільському господарстві протягом літніх канікул [11, с. 87].

Помітну роль у зміцненні та підтримці патріотичного руху молоді зіграв Всесоюзний зліт студентських загонів, що відбувся у грудні 1966 р. у Москві. Його учасники обмінялися досвідом організації трудових семестрів, визначили шляхи більш активної участі студентських загонів у суспільно-корисній праці. На зльоті був прийнятий єдиний для всіх СБЗ Устав, що закріпив досвід організації загонів та визначив основні норми їх життя та діяльності [5, с. 17].

Важливе значення для подальшого розвитку і вдосконалення форм та методів роботи студентів будівельних загонів мала постанова Центрального Комітету КПРС і Ради Міністрів СРСР від 26 травня 1967 р. „Про заходи по поліпшенню організації та підвищенню ефективності літніх робіт студентів”, у якій було дано високу оцінку добровільної праці студентства у дні трудового семестру. У постанові, зокрема, зазначалося, що „широка” участь студентів у будівельних та інших літніх роботах має важливе народногосподарське значення. Разом з тим студенти набувають життєвого досвіду і навичок організаційної роботи, виховуються в дусі колективізму і комуністичного ставлення до праці [7, с. 308-309].

Особливо зросла кількість студентських загонів у 1967-1970 рр. Для здійснення керівництва і координації роботи студентських загонів постановою ЦК ЛКСМ України восени 1967 р. створено Республіканський штаб студентських будівельних загонів. До його складу були обрані випускники вищих навчальних закладів, які мали багаторічний досвід роботи у справі організації студентських будівельних загонів [11, с. 66].

Таким чином, аналіз нормативних документів, періодичних видань показує, що оформлення руху студентських будівельних загонів відбувалося не на порожньому місці: різноманітні форми участі у будівництві соціалізму 20-30-х років, відновлення країни у післявоєнний період, виїзди студентства для збирання врожаю та зведенні різних об'єктів на цілині у 50-ті роки, надання допомоги народному господарству на місцях, будівництво міських та навчальних об'єктів, роботи у сільському господарстві. Саме у другій половині 50-х рр. організація трудової діяльності студентів набула більш чітких організаційних форм. Відповідно до економічного завдання країни, а також при підтримці партійних органів комсомолом ВНЗ формувалися табори праці та відпочинку, студентські бригади. Але у цих студентських патріотичних формувань ще були відсутні важливі елементи майбутніх студентських будівельних загонів: принцип самоврядування, економічна самостійність, юридичний статус. Досить логічним є те, що в кінці 50-х початку 60-х рр. існуючі до того часу різні форми організації

студентської праці у позанавчальний час оформились у єдиний рух студентських будівельних загонів, що стали якісно новим етапом в організації трудової діяльності молоді вищих навчальних закладів та масового розвитку патріотичного студентського руху.

Подальшого дослідження потребують питання ролі студентських будівельних загонів у процесі соціалізації учасників третього трудового семестру, виявлення факторів, що сприяли або призводили до зниження виховної ефективності трудового семестру, виявлення національних та регіональних особливостей в організації виховного процесу та виробничої діяльності.

Список використаної літератури

- 1. Клепиков О.** Школа студентського гарту. К.: Знання, 1974. – 32 с.
- 2. Кондратюк В. О.** Роль студентських будівельних загонів у комуністичному вихованні студентської молоді (1966-1970) // Вісник Львівського університету. – 1979. – Вип. 15. – с.87-92
- 3. Кравець В. М., Клепиков О. І.** Випробувана школа гарту майбутніх спеціалістів // Комуніст України. – 1981. – № 8. – с. 54-61.
- 4. Лизина Н. В.** Партийное руководство деятельностью вузов Западной Сибири по соединению обучения студентов с производительным трудом (1928-1937 гг.) : автореф. дис. канд. ист. наук. – Томск, 1988. – 28 с.
- 5. Марченко Л. А., Стоян А. Н.** Семестри громадянської зрілості: (Ком. виховання молоді у студентських загонах) К.: Выща шк. Головное изд-во, 1988. – 147 с.
- 6. Марченко Л. А.** Высшая школа и трудовое воспитание будущих специалистов: практика 60-80-х годов, уроки, проблемы перестройки (на материалах партийных организаций Украины : монография / Леонид Андреевич Марченко. – К. : Молодь, 1991. – 176 с.
- 7. О мерах** по улучшению организации и повышению эффективности летних работ студентов // Собрание постановлений правительства. – 1967. – №13. – С. 308-311.
- 8. Справочник** партийного работника / Ред. коллегия: Малин В. Н. [и др.]. вып. 2. – М.: Госполитиздат, 1959. – 840 с.
- 9. Студенческий отряд:** вопросы и ответы: метод. пособие по организации деятельности студ. отрядов / Сост. Е. Ф. Артемьев, Г. С. Михайлов, В. А. Приступков и др. – М.: Молодая гвардия, 1987. – 320 с.
- 10. Фініков Т. В.** Діяльність студентських будівельних загонів Української РСР на Цілині (1962-1974 рр.) // Історичні дослідження. – 1975. – Вип. 1, К., Наукова думка С. 46-56.
- 11. Фініков Т. В.** Студентські будівельні загони Української РСР на спорудженні народногосподарських об'єктів країни (1966-1975 рр.) // Український історичний журнал. – 1976. – №3. – С. 64-73
- 12. Чиж А. Н.** Формирование личности учителя во внеучебной деятельности (1960-1980 гг.) : монография Александр Никифорович Чиж . – Москва – Луганск : Світлиця, 1998. – 256 с.

Сечка С. В. Становлення руху студентських будівельних загонів на території України (60-ті рр. XX ст.)

У статті досліджено процес зародження й становлення руху студентських будівельних загонів на території України у 60-ті рр. XX ст., який ми розглядаємо як активну форму соціалізації молоді. Проаналізовано основні форми організації трудової діяльності студентів у досліджуваній період, визначено чинники, які сприяли їх оформленню в єдиний рух студентських будівельних загонів, що стали якісно новим етапом в організації трудової діяльності студентів вищих навчальних закладів України.

Ключові слова: студентська молодь, суспільно-корисна діяльність, студентські будівельні загони.

Сечка С. В. Становление движения студенческих строительных отрядов на территории Украины (60-е гг. XX в.)

В статье исследуется процесс зарождения и становления движения студенческих строительных отрядов на территории Украины в 60-х годах XX ст., который мы рассматриваем как активную форму социализации молодежи. Проанализированы основные формы организации трудовой деятельности студентов в исследуемый период, определены факторы, которые способствовали их оформлению в единое движение студенческих строительных отрядов, которое стало качественно новым этапом в организации трудовой деятельности студентов высших учебных заведений Украины.

Ключевые слова: студенческая молодежь, общественно-полезная деятельность, студенческие строительные отряды.

Sechka S. V. The formation of movement of student construction brigades in Urainy (in the 1960s)

The article deals with the process of originating and making of students' building groups' movement on the territory of Ukraine in the 1960s that should be considered as an active form of youth socialization. The main forms of organizations of students work activities are analyzed in the studied period, the factors, which contributed to their formation in the common movement of building groups, are determined, which have become a new stage in the work activity the students of higher educational establishments of Ukraine.

Key words: students, socially useful activity, students' building groups.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2012 р.
Прийнято до друку 27.04.2012 р.